

ЕЛІТА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
ДО І ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

З.Е. Скринник, доктор філософських наук, професор
Львівський національний університет ім. Івана Франка
М.А.Скринник, доктор філософських наук, професор
Національний лісотехнічний університет України

Ключові слова: еліта, маса, ціннісно-нормативні параметри функціонування суспільства, масова свідомість, демократичні інститути.

Варто почати з того, яку саме еліту ми маємо на увазі. Одразу віддиференціюємо наше бачення від загальноприйнятого в багатьох контекстах розуміння еліти як соціальної верстви, яка посідає керівне становище у політичній, економічній, військовій, культурній, науковій та будь-яких інших галузях професійної діяльності [1].

Смисл нашого розходження з цим взагалі-то прийнятним і вживаним поняттям полягає в питаннях: за якими ознаками ми виділяємо еліту? Які саме меседжі вона має генерувати для суспільства? За формальною приналежністю залишається відкритим питання: які якості слугують підставою до віднесення тих чи тих осіб до розряду провідних, «кращих людей» у суспільстві чи певних соціальних групах?

На нашу думку, єдина достатня підстава лежить у площині спеціальної кваліфікації представників еліти для виконання певних соціальних функцій. У складній системі соціуму існує величезне коло процесів, чинностей і функцій, які своєю природою особливі і яких відповідно не можна виконувати без особливого хисту та підготовки. Відтак до еліти, на нашу думку, слід віднести саме спеціально кваліфікованих осіб чи групи осіб, які здатні виконувати ці функції. По-перше визначати й утримувати ціннісно-нормативні параметри функціонування суспільства як цілісної системи. По-друге, діагностувати й забезпечувати задоволення реальних потреб соціуму (увага!) за умов, коли продукування штучних, симульованих потреб стало найважливішим елементом суспільного виробництва. По-третє, професійно організувати соціально-технологічні процеси реалізації суспільно значущих цілей, і знову-таки – увага! – за умов, коли запит на високу кваліфікацію і професіоналізм у суспільстві витіснений вірою в прості рішення надскладних проблем.

Слабкість національної еліти в Україні має загальновідомі трагічні корені, що не потребує, на наш погляд, окремих історичних та культурологічних екскурсів. Проте, якщо лише еліта з її спеціальною кваліфікацією здатна правильно зрозуміти сутність соціальних проблем і витворити алгоритми їх розв'язання, то саме консолідація її духовного та організаційного потенціалу стає її соціальним обов'язком. Щоб бути

почутими, треба мати достатній авторитет. Дефіцит авторитету нашої еліти – еліти у високому значенні цього слова – певною мірою її власна провина. Три останні десятиріччя нашого просування до незалежності дають наддостатньо прикладів слабкості еліти в одній ключовій площині – особисті амбіції та корисливість вступають у контраверсію з найпрекраснішими інтенціями служіння спільному благу. На жаль, політична картина до недавнього часу ще і ще відтворювала схеми конкуренції національно-демократичних сил за монополію на найпалкішу любов до України. Не дивно, що політична активність політичних сил без різниці в партійній приналежності сприймається «масою» як така, що не має прямого зв'язку з вирішенням важливих соціальних проблем, вона виглядає як боротьба особистих амбіцій, перформенс, шоу. Зустрічаються, з одного боку, симульована віртуальна картинка, створена різноманітними публічними акторами в гонитві за популярністю (не дешевою, бо спецефекти використовуються високотехнологічні), і, з другого, запит публіки на атракційне видовище. У глибині душі «маса», попри популярний мем про «доброго царя», який чудодійно вирішить наші проблеми, з реального досвіду знає, що зі своїми проблемами кожен залишається сам на сам: у підприємстві, не захищеному від рекету; в піклуванні про власне здоров'я за умов недореформованої державної медицини; у забезпеченні своїх законних прав на тлі наявної правоохоронної системи.

Тому запит на соціальні інституції був атрофований, залишалася лише їх оболонка – ритуали віртуального функціонування буцім державних інститутів. Логічно, що й формуються ці інститути за принципами кастингу – вибору персони, в найбільшій мірі відповідної певній ролі в шоу-бізнесі, що в подіях зовсім недалекого минулого явило нам життя з просто-таки знущальницькою достеменністю. Рейтинг політика стає невіддільним від популярності шоумена, але вже не передбачає класичні «мудрість, мужність, шляхетність», які приписували еліті в минулому. Причина цього – не особисті якості тих чи інших персоналій, а тотальне виснаження соціальних інституцій.

Маємо своєрідну поляризацію: з одного боку, соціальні інституції окуповані псевдоелітою, а з другого – витіснена на маргінес соціальних процесів верства, що має достатній потенціал компетентності, знань і моральної відповідальності, проте відсторонена від прийняття соціально значущих рішень. Її роль обмежена декларуванням істин, які з необхідністю мають бути інтелектуальним надбанням здорового суспільства.

У країні, де виживання значної частини населення, точніше животіння у тяжких умовах, є звичним способом життя, де для іншої частини тіньова економіка і корупція були нарижними каменями облаштування світу, людей тяжко було витягти із зони жалюгідного, але звичного комфорту. І вже задовго до війни все частіше пробивалася думка: голосу іншої, вищої реальності чути не будемо, поки ми зможемо терпіти й

приспосовуватися,. Без тяжких потрясінь ми змінитися не зможемо.

Так було до 24 лютого 2022 року.

Властива еліта стверджувала:

Не існує простих рішень для складних проблем. У «суспільстві знань» та інформаційних технологій будь-яка діяльність вимагає високої кваліфікації і професіоналізму; вона не допускає некомпетентності. Найвищою мірою це стосується управління суспільством, особливо коли це суспільство перебуває в стані багатопланової кризи.

Еліта прокламувала: хто між війною і капітуляцією обирає капітуляцію, той отримує і капітуляцію, і війну. Зміцнення армії, нарощення збройного потенціалу, особливо у галузі протиповітряної оборони, відмова від спроб умиротворення агресора – немає іншого шляху до миру.

Чи достатнім був вплив цих меседжів на українське суспільство?

Чи допомогли вони суспільству прийняти в належній боєготовності історичний виклик, що, як тепер зрозуміло всім і кожному, невідворотно нависав над Україною протягом кількох століть?

На нашу думку, цього не сталося. Схоже, що сильнішим виявилось очікування теплої весни, шашликів, дня перемоги (цікаво кого і над ким) і тому подібних маленьких радощів.

Але сталося і рятує нас інше.

На тлі звичної, хоч і не дуже добре облаштованої стабільності, а потім раптового пробудження під гуркіт вибухів, в Україні несподівано за лічені години постав незмірного зросту ресурс самоорганізації і громадянської мобілізації людей, що належали, буцімто, не до еліти, а до «маси». Оті, кого «багато і їх не подолати», хто з постійною готовністю виходили на Помаранчевий Майдан, на Майдан Гідності, на акції «Ні капітуляції» виявилися цілковито готовими до негайної, надзвичайно організованої і ефективної дії.

І тут стала очевидною інверсія, присутня в загальноприйнятих уявленнях про співвідношення маси і еліти в українському соціумі, помилкове зміщення світоглядних полюсів. Тоді як офіційна «еліта» в значенні «провідна верства» до останніх мирних днів була рупором масових очікувань, що знайшли своє красномовне оформлення в мемі «какая разница», сутнісні характеристики справжньої елітарності моментально були мобілізовані в гущі «простих» людей. Це були військовослужбовці, які на передовій з мінімумом озброєння жертвно протистояли елітним підрозділам окупантів, волонтери, які вивозили з-під смертельних бомбардувань цивільне населення, кожна людина, яка покинула своє звичне життя, щоб служити наближенню перемоги. Мали слушність Х.Ортега Гасет і Д.Донцов: основні ознаки еліти – це мудрість, мужність і шляхетність, яка полягає в готовності поставити спільний інтерес вище особистого, здатність присвятити своє життя служінню вищим цілям.

І слід визнати, що цей потенціал виявився настільки потужним, що

саме він «підтягнув» усі верстви суспільства до такої моральної висоти, яка випадає мало якому народові. Ті, хто несуть відповідальність за країну, зуміли знайти в собі політичний ресурс, сформульований знаменитими словами Вінстона Черчілля: 'Victory, however long and hard the road may be, for without victory there is no survival... I have nothing to offer but blood, toil, tears and sweat'[2]. («Перемога, яким би довгим і тяжким не був шлях, бо без перемоги не виживемо... Я не маю запропонувати нічого, крім крові, праці, сліз та поту»). Уся країна для себе самої і для усього світу постала як єдиний моноліт, в якому поділ на еліту і масу втратив смисл і вже просто не проглядається. Цьому чимало сприяла вміла інформаційна політика, яка закріпила в масовій свідомості образ повної єдності владної верстви і народу. Це також наш необхідний ресурс, адже ми так багато років (і, здавалося, не дуже успішно) повторювали самі собі, що «Кожне царство, розділене в собі, запустіє, і кожне місто чи дім, розділені в собі самому, не встояться» (Євангелія від Матея 12:14-16, 22-30).

Наш дім виявився міцним настільки, що це перевершило всі припущення, що впливали з наших звичних стереотипів, а також і кваліфіковані розрахунки зовнішніх спостерігачів.

Проте хай цей високий моральний злет не ослаблює нашу готовність до нових випробовувань. Ресурс морально-політичної єдності, що діє сьогодні так ефективно, виконає своє призначення і прийде перемога. Але слідом за нею перед країною постане низка величезних викликів, і це будуть, у тому числі, виклики щодо того, як нація зможе скористатися дорого оплаченим досвідом «дороцкування» владної еліти до реальних потреб суспільства. Нікуди не дінуться затамовані нині схеми обслуговування олігархічних інтересів політичною елітою. Нікуди не дінеться віктимна настановленість значної частини населення щодо популістичних технологій. На тлі величезних соціальних труднощів зростатимуть очікування щодо патерналістсько-клієнталістських стосунків держави та громадян, що підживлюватимуть популізм, якого в нас ніколи не бракувало. Бурхливий потік міжнародної допомоги посилить корупційні спокуси і вимагатиме ефективних механізмів громадянського контролю щодо дій влади.

Як на руїнах наших знищених підприємств мають бути збудовані нові, на багато порядків технологічно вищі виробництва, як поряд з залишками стертих з поверхні землі міст мають вирости урбаністичні комплекси майбутнього, так в оздоровленій атмосфері соціально-політичного устрою народ має реалізувати одвічну потребу України в ефективній національній еліті. Передумови для цього, як це не парадоксально, також створені цією жахливою війною. Загальновізнано, що найбільш відповідальна і ефективна, за висловом Х.Ортеги і Гасета, «добірна меншина» виростає не з бізнесового середовища, як це було в Україні двохтисячних років, і не з інтелігенції, як того очікували в «буремні дев'яності», а з військових лав, з людей, для яких служіння Батьківщині – не додаток до певних професійних або бізнесових функцій, а

питома справа усього життя. Справа самих громадян і більше нікого – використати в недалекому післявоєнному майбутньому цей ресурс за допомогою відвойованих у війні демократичних інститутів.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія сучасної України.
http://esu.com.ua/search_articles.php?id=17796
2. Churchill W. Blood, Toil, Tears and Sweat. May 13, 1940. First Speech as Prime Minister to House of Commons. [Електронний ресурс] / Winston Churchill/ The International Churchill Society : [сайт]. – Режим доступу: <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1940-the-finest-hour/blood-toil-tears-and-sweat-2/> вільний. – Назва з екрана.

УДК 37.013.32

НАУКОВА ОСВІТА ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ

М.С. Гальченко, доктор філософських наук
Інститут обдарованої дитини НАПН України, м. Київ

Ключові слова: наукова освіта, знання, когнітивний, компетентність, навчання, дослідження.

Для продуктивної реалізації людини в світі, можливості бути когерентною динамічному поступу цивілізації, мати знання про фундаментальні закони, уявлення, як зміниться в майбутньому життя, потрібне розуміння, і на його основі креативне мислення. Перевіреною історією способом вирішення цього завдання була і залишається наука. Проникнення методів наукового пізнання в практику суспільно-економічного життя і, одночасно, в діяльність університетської та шкільної освіти привело до принципових змін як в методах навчання, так і в соціокультурному середовищі освітніх закладів. Очевидним є залежність продуктивного процесу освіти від розвитку науки. В процесі взаємодії з нею освіта набуває наукового змісту. В контексті загальнофілософських і теоретико-методологічних міркувань ми одержуємо зміну звичних теоретичних констатацій і обумовленостей. Насамперед відбувається, з одного боку, концептуалізація предмету освіти як наукового процесу, а з другого – стверджується новий формат науки, яка долучає до своєї діяльності навчальні практики. В цій ситуації закономірно постає питання про наукову освіту, дискурс якої займає все більше місця в сучасних філософських, педагогічних та епістемологічних дослідженнях.

Аналіз досвіду соціокультурного життя в «реторті» наукової освіти може бути джерелом «евристичних імпульсів» для теоретичних висновків і визначень теперішнього і майбутнього життя людини. Зокрема, її